

Undervejs i bogen kommer man lidt i tvivl, om de to forfattere egentlig ønsker et rødt flertal. Til trods for, at Jespersen og Pittelkow som nævnt starter bogen med at fralægge sig ekspertrollen, er de ikke bange for at give deres meget håndfaste mening om og analyse af Danmarks problemer i 1980'erne.

De økonomiske problemer skyldes i høj grad, at fagbevægelsen har stillet for høje lønkrav og fået dem gennemført. Derfor er en skrap indkomspolitik nødvendig. På dette område har selv den socialdemokratiske ansvarlighed svigtet. De to forfattere mener ikke, at skatterne kan bære yderligere stigninger.

Forsvarspolitisk må Danmark blive i NATO og så i øvrigt lade være med at bruge så meget krudt på fodnotepolitik. Neutralitet er en illusion. Se blot på alle de sovjetiske u-både, som har krænket svensk neutralitet. I øvrigt har Danmark jævnligt været under sovjetisk politisk pres siden anden verdenskrig. Debatten om en atomvåbenfri zone i Norden er god; men mest et spørgsmål om at vise flaget.

På det sikkerhedspolitiske område mener de to forfattere, at et europæisk samarbejde i EPS er vigtigt. Endelig mener forfatterne, at der ikke er noget alternativ til dansk medlemskab af EF. At socialister (SF) vil afvise EF er en blindgyde. EF-pakken har sikret Danmark den nødvendige handlefrihed inden for det europæiske samarbejde.

Hvis ikke det var for forfatternes ønske om ØD/OD og decentralisering à la SFs »selvforvaltning«, ville bogen nemt kunne fremstå som en forklaring på, hvorfor Danmark ikke kan bruge et rødt flertal. Når man tænker på forfatternes egne udgangspunkter, er det nærliggende at overveje, om ikke også de har forsømt deres forår!

Peter Lauritzen
stud.scient.pol

Edgar Morin, *Penser l'Europe*, Paris: Gallimard, 1987, 222 s., 22 FF.

»Endelig! Endelig en bog som går i dybden, en bog som fortæller os om Europas eksistensberettigelse og ikke blot om, hvad der forsøges etableret fra kontorerne i Bruxelles, Strasbourg eller Luxembourg« kunne man læse på *Le Mondes* forside den 8. maj 1987, hvor Pierre Drouin anmeldte Edgar Morins nyeste bog. Det følgende er en præsentation af bogens indhold.

Det første kapitel præsenterer Europas historiske baggrund. I oldtiden finder man ikke et konstituerende princip for, at alle disse områder under mange forskellige indflydelser skulle blive en historisk enhed.

Europa bliver som sådan til fra det femtende århundrede i en hvirvel af begivenheder, hvor de interne kampe spiller en mindst lige så vigtig rolle som kampene udadtil. En ny politisk form, nation-staten, er med til at organisere en enhed på grundlag af uenighederne. Nation-staten udspringer af særlige historiske forhold i de enkelte lande. Ingen af disse nation-stater stemmer overens med en naturlig

Undervejs i bogen kommer man lidt i tvivl, om de to forfattere egentlig ønsker et rødt flertal. Til trods for, at Jespersen og Pittelkow som nævnt starter bogen med at fralægge sig ekspertrollen, er de ikke bange for at give deres meget håndfaste mening om og analyse af Danmarks problemer i 1980'erne.

De økonomiske problemer skyldes i høj grad, at fagbevægelsen har stillet for høje lønkrav og fået dem gennemført. Derfor er en skrap indkomstpølitik nødvendig. På dette område har selv den socialdemokratiske ansvarlighed svigtet. De to forfattere mener ikke, at skatterne kan bære yderligere stigninger.

Forsvarspølitisk må Danmark blive i NATO og så i øvrigt lade være med at bruge så meget krudt på fodnotepølitik. Neutralitet er en illusion. Se blot på alle de sovjetiske u-både, som har krænket svensk neutralitet. I øvrigt har Danmark jævnlgt været under sovjetisk pølitisk pres siden anden verdenskrig. Debatten om en atomvåbenfri zone i Norden er god; men mest et spørgsmål om at vise flaget.

På det sikkerhedspølitiske område mener de to forfattere, at et europæisk samarbejde i EPS er vigtigt. Endelig mener forfatterne, at der ikke er noget alternativ til dansk medlemskab af EF. At socialister (SF) vil afvise EF er en blindgyde. EF-pakken har sikret Danmark den nødvendige handlefrihed inden for det europæiske samarbejde.

Hvis ikke det var for forfatternes ønske om ØD/OD og decentralisering à la SFs »selvforvaltning«, ville bogen nemt kunne fremstå som en forklaring på, hvorfor Danmark ikke kan bruge et rødt flertal. Når man tænker på forfatternes egne udgangspunkter, er det nærliggende at overveje, om ikke også de har forsømt deres forår!

Peter Lauritzen
stud.scient.pol

Edgar Morin, *Penser l'Europe*, Paris: Gallimard, 1987, 222 s., 22 FF.

»Endelig! Endelig en bog som går i dybden, en bog som fortæller os om Europas eksistensberettigelse og ikke blot om, hvad der forsøges etableret fra kontorerne i Bruxelles, Strasbourg eller Luxembourg« kunne man læse på *Le Mondes* forside den 8. maj 1987, hvor Pierre Drouin anmeldte Edgar Morins nyeste bog. Det følgende er en præsentation af bogens indhold.

Det første kapitel præsenterer Europas historiske baggrund. I oldtiden finder man ikke et konstituerende princip for, at alle disse områder under mange forskellige indflydelser skulle blive en historisk enhed.

Europa bliver som sådan til fra det femtende århundrede i en hvirvel af begivenheder, hvor de interne kampe spiller en mindst lige så vigtig rolle som kampene udadtil. En ny pølitisk form, nation-staten, er med til at organisere en enhed på grundlag af uenighederne. Nation-staten udspringer af særlige historiske forhold i de enkelte lande. Ingen af disse nation-stater stemmer overens med en naturlig

geografisk region eller med en befolkningsmæssig homogenitet. Det afgørende er historiske begivenheder. Europa bliver organiseret ligesom et økosystem, dvs. på grundlag af de mange veksel- og tilbagevirkninger og uden dannelsen af et hoved, af et centralnervesystem som i en organisme. Det er netop de hurtige ændringer og de mange interaktioner, som karakteriserer det.

Europas identitet skal man derfor ikke finde til trods for forskellene og ændringerne, men i dets mangfoldighed og metamorfose.

I det andet kapitel forklarer Edgar Morin, at Europas fundament ligger i at have tabt fundamentene (det Romerske rige, Middelhavet, Kristendommen), og langsomt fattet, at samfundet skal bygges uden fundament.

Allerede fra slutningen af Middelalderen dannes et fællesmarked for ideer og opfattelser. Det græske, det latinske og det jødisk-kristne kommunikerer. Ligesom det moderne Europa politisk bliver til i brud og konflikt, bliver det til kulturrelt i udbruddet af antagonistierne mellem de mange forskellige opfattelser og traditioner.

Det er dialogen mellem mangfoldige, antagonistiske, konkurrerende og dog komplementære kræfter (dialogikken kalder Morin det), som har skabt Europa. Den europæiske kultur består netop i den permanente dialog, dens historie er en uafbrudt genproblemativering lige til Nietzsches opdagelse af, at man ikke mere kan lede efter det fundamentale.

Løsrivelsen fra det transcendent, det guddommelige, har spillet en væsentlig rolle. Ingen andre steder har verdsliggørelsen været så kraftig, og Europa er alene om at have tilvejebragt en universalitet, som ikke er religiøs.

Den videnskabelige og politiske revolution, som frigør tanken fra det guddommelige fundament, munder ud i en humanisme, der i første omgang har haft svært ved at undgå at reproducere nogle af de myter, den netop havde aflivet. Troen på fremskridtet erstatter troen på frelsen. Universaliseringen, determinismen er endnu ikke aflivet. Fornuften fungerer som en ny slags gud: den er blind over for de myter, den bygger på, og den gør os blind over for det, som ligger uden for dens rækkevidde.

I dag er vi nået så langt, at vi kan erkende, at der ikke findes en total harmoni mellem det rationelle og virkeligheden. Videnskabsteoretikeren Edgar Morin gør os opmærksom på, at rationaliteten i dag ikke består i at forsøge at leve op til »Fornuften« forstået som en ny Sandhed. Rationaliteten går nu på at forstå, at meningen med vort liv overskrider vor forstand, og at en del af vort liv ikke har ret meget med rationalitet at gøre; man kan ikke leve uden følelser, uden værdier, uden myter. Rationaliteten kræver i dag ikke en løsrivelse eller fornægtelse af denne del af vort væsen, den kræver tværtimod forståelse for, og dialog med, den.

Det er i dette århundrede blevet klart, at der kun er lokale, midlertidige, foreløbige visheder, at vi er nødt til at vælge vore værdier uden nogen sinde at kunne være sikre på dem. Vi må acceptere vore kår og lære at leve med uvisheden, at bygge uden et sikkert fundament. Morin forankrer sin analyse i de senere udviklinger inden for videnskaberne: ved kilden af enhver erkendelse, lige meget hvor stringent, er der altid noget, som ikke kan bevises, noget som forbliver usikkert.

Det tredje kapitel remser op, hvad der er sket efter 1945. Konsekvenserne af anden verdenskrig, af den kraftige økonomiske vækst og af ideologiernes båndlægelse præsenteres.

Europa bliver til en provins, hvis skæbne er i hænderne på supermagterne. Mangfoldigheden bliver truet af industrialismen. Standardiseringen, individualismen, navnløsheden samt løsrivelsen fra traditionerne munder ud i forskellige reaktioner. Regionalisme, økologisme, dyrkelsen af traditionerne, oprettelse af bofællesskab osv. er alt sammen udtryk for processer, der modarbejder nogen af de tendenser, som var ved at kvæle Europa i en selvstændiggjort udviklingsproces, hvor mennesker blot skulle følge med.

Europa finder ud af, at det er svagt. Dets energiforsyninger er ikke garanterede, det er ikke længere almægtigt, dets økonomi er ikke længere førende, dets demografi ælder det og atombomberne peger på dets territorium.

Bevidstheden om denne svaghed er, ifølge Edgar Morin, et afgørende moment i den nye europæiske bevidsthed, som er ved at dannes.

Et andet afgørende moment er erstatningen af modsætningen mellem kapitalisme og socialisme med modsætningen mellem demokrati og totalitarisme. Proletariatet er ikke længere en ny Messias. Den tredje verden opfattes ikke længere som et redningsbælte. De totalitære stater kan ikke længere skjule deres væsen – totalitarismen betragtes som den trussel mod frihed og mangfoldighed, den er.

Under disse betingelser finder de mangfoldige europæiske kulturer ud af, at de har en fælles skæbne. Derom handler bogens *fjerde og sidste kapitel*.

De europæiske lande er nu bevidste om at være udsat for de samme trusler og de samme forfalds- og opløsningsfaktorer. Vi står over for den samme intethed (fundamenternes fravær). Nationerne blev dannet på grundlag af en fælles fortid. Hvad kan vi finde på at danne på grundlag af opfattelsen af vor fælles skæbne?

Edgar Morin mener, at vi må danne vort europæiske borgerskab i forhold til intetheden. Intet er givet. Konfrontationen med den kan føre mange af os til at forholde os passivt og vælge at leve i nuet, uden hensyntagen til det fælles. På den måde bliver problemerne forstærket.

Morin drøfter pacifismens begrænsninger. Han er af den opfattelse, at Europa må forenes i sit forsvar. Et forsvar mod tilintetgørelse og totalitarisme og ikke, som dengang Europa erobrede verden, til angreb mod de andre civilisationer udadtil og mod de andre europæiske nation-stater indadtil. Morin mener, at Europa kun kan blive til som fælleshed ved etablering af en *politisk* strategi. Og dette har ikke ret meget til fælles med, hvad der er ved at ske inden for det Europæiske Fællesskabs bureaukratiske mødelokaler. Det drejer sig ikke om priser på smør, men om, hvad vi vil med vort europæiske liv.

I de sidste år har alt det, der kunne have været brugt til at forene de europæiske lande politisk, været brugt til deling. Morin nævner reaktionerne på, hvad der sker i Polen og i Tjernobyl, som eksempler, men han mener ikke, at der er grund til at give op. Man skal turde holde på det usandsynlige, der ikke behøver at være så umuligt, som man tror.

De intellektuelle burde her spille en stor rolle. Europa har ikke brug for Messias, men det kunne have gavn af mennesker, som gjorde det til deres opgave at

tænke mulighederne og formidle dem. Det drejer sig ikke blot at genoplive den gamle tradition for europæiske tænkere, det handler om at udtrykke den nye europæiske identitet.

Den gamle identitet sammenblandede imperialismen og demokrati og beskyttede sig med en rationalitet, der ikke forstod sig selv. Den nye identitet erkender sig selv som placeret i, og bestående af, en mangfoldighed af kulturer – en mangfoldighed, der må respekteres og benyttes.

Det er tendenserne til specialisering og teknokrati, der gør det svært at turde tænke de store problemer, som skal bekæmpes. De intellektuelle skal atter interessere sig for det fælles anliggende, men nu uden at betragte deres kultur som den eneste i verden og uden at lade sig forblinde af ideologierne. Erfaringerne skal gøres op. De intellektuelle fra østlandene har gjort deres for at udvikle den europæiske kultur, mens mange i Vesten gav efter for letkøbtheden og forbrugerismen.

Epilogen konkluderer Morin, at Europa nu samtidig må erkende sin status som én af klodens provinser og blive til noget, som ikke skal være en forening af nation-stater, men noget helt nyt, der endnu ikke er tænkt.

Europa er det eneste sted i verden, hvor staternes paranoia og nationernes religiøse aggressivitet er slumret i de sidste fyrré år; hvor imperialismens ild er blevet slukket, og hvor myten om en jordisk frelse er blevet afsløret selv for dem, der var mest afhængige af den. Det burde arbejde for beskyttelsen af den kulturelle arv, (og ikke blot den af europæisk afstamning), samt af fremtidens muligheder. Morin ønsker en ny Renaissance, som vil kunne blive til på grundlag af en søgen efter en livskunst med udgangspunkt i såvel vor egen europæiske tradition som i hele menneskehedens rigdom af kulturer. Det er vor evne til at tænke frit og tvivlende, vi skal bygge på. Der er ingen Sandhed at finde, blot livskvalitet.

Dominique Bouchet
Institut for nationaløkonomi og sociologi
Odense Universitet

Else Øyen (ed.), *Comparing Welfare States and Their Futures*, Aldershot: Gower, 1986, 246 s., 35 \$; Richard Rose & Rei Shiratori (eds.), *The Welfare State East and West*, Oxford University Press, 1986, 213 s.

Interessen for velfærdsstatens udvikling, problemer eller »krise« har været meget stor, efter at de økonomiske problemer tårnede sig op i midten af 1970'erne. Til de mange bøger om emnet føjer sig nu to ret forskellige værker. Sociologen Else Øyen fra universitetet i Bergen har redigeret en bog, der i to hovedafsnit analyserer tendenser og problemer, der henholdsvis er fælles for velfærdsstaten og specifikke for en række udvalgte lande. Opdelingen af de i alt 15 kapitler i de to hovedafsnit er dog ikke altid helt logisk.

Redaktørens indledningskapitel er også en slags konklusion. Det fremgår, at forfatterne i almindelighed er bekymrede over udviklingen, der i øvrigt forekom-